

● SAHİBİ :

TÜRKİYE İSLAM
ENSTİTÜLERİ TALEBE
FEDERASYONU ADINA
GENEL BAŞKAN

Sedat ŞENERMAN

● YAZI İŞLERİ
MÜDÜRÜ

Ahmed CENGİZ

BU SAYIDA

SELÂM	İslâm MEDENİYETİ
MÜSBET İLİM ve İSLÂM ...	Prof. Dr. N. ERBAKAN
İMAM - HATİP ÖĞRENCİYE (Şiir)	Mücteba UĞUR
RAMAZAN ve ORUÇ	Hasan ÇELİKKAYA
LEVAKIHU'L - ENVAR	Dr. Ahmed H. KAYALAR
TÜRKLER ve İSLÂM	Filibeli A. HİLMİ
GÖZ ve GÖRMEK	Hâdiye KARAKÜÇÜK
İSRÂ ve MİRAC	Kemal SANDIKÇI
Cami Psikolojisi ve Sosyolojisi Üzerine bir Deneme	Ali Murad DARYAZ
Karaborsacılık Üzerine	Hüsnü DİKEÇLİGİL
Anadolu Fütuhâtında İslâm- laştırma ve Türkleştirme ...	Mehmed ŞEKER
İSLÂM MEDENİYETİ (Şiir)	Halil KARAKÜÇÜK
KAN	Dr. Sevim ASIMGİL
SUALLERE CEVAPLAR ...	Gazi MERT
Devletin İktisadi ve İçtimâî Vazifeleri	Ali Rıza TEMEL
Türk Yazı San'atları Müzesi KARATAY MEDRESESİ ...	İ. Haklı KONYALI
Uydurukça Dil İle Millî Tiyat- ro Olmaz	M. Necati SEPETÇİOĞLU
Türkçe Konuşan ve Oynayan Her Tiyatro Millidir	Vasfi Rıza ZOBU
Komünizme Reddiye	Semahaddin CEM
Hıristiyanlıktaki Hurâfeler ...	Ziya KAZICI
HİKMETLİ SÖZLER	İmam ŞAFİİ
HABERLER	İslâm MEDENİYETİ
II. CİLDİN FİHRİSTİ	İslâm MEDENİYETİ

İDAREHANE

Türkiye İslâm Enstitüleri Talebe Federasyonu Genel Merkezi
Nuruosmaniye Caddesi No: 8/6
Tel. : 22 46 02

CAĞALOĞLU — İSTANBUL

Haberleşme ve Havale Adresi :
İSLÂM MEDENİYETİ, P.K. : 1315

SİRKECİ

TEMSİLCİLERİMİZ

ANKARA : A. Gürbüz AKYÜZ, Gazi M. Kemal Bulvarı
Uz Apartmanı, 7/5-6 - Kızılay / Ankara
İZMİR : T.İ.E.T.F. İkinci Başkanı : İhsan EMCİ
KAYSERİ : T.İ.E.T.F. Mah. İcra K. Bşk. İ. Ethem ELİBOL
KONYA : T.İ.E.T.F. Mah. İcra Kom. Bşk. Hasan TAŞ

TEKNİK KADRO

Umumi Neşriyat Müdürü:
Murat ARSLAN

Ressam :
Gürbüz AZAK

Dizgi ve Baskı : F A T İ H M A T B A A S I — İSTANBUL
Yıl: 2 — Sayı 24
Basıldığı tarih: 10/11/1969

ABONE

İLAN TARİFESİ

Yıllık : 12 sayı, 25 TL.
Altı Aylık : 6 sayı, 12,5 TL.
Öğrencilere: Yıllık 20 TL.
» 6 aylık 10 TL.
Yabancı memleketlere posta
ücreti ilâve edilir.

Bir sayısı: 250 Kuruş.

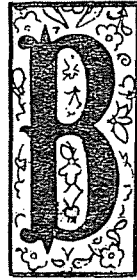
Dış Kap.: 2 renk 2.500 TL.
Tek renk: 2.000 TL.
İç Kapak: 2 renk 1.500 TL.
Tek renk: 1.000 TL.
Renkli ilân sahifesi :
Tamamı : 1.200 TL.
1/2 : 750 TL.
1/4 : 400 TL.
1/8 : 250 TL.

Mecmuamızdaki yazılar me'haz gösterilmeden alınamaz.
Gönderilen yazılar basılsın basılmasın iade edilmez.

Yüksek İslâm Enstitülerinde İlmî Çalışmalar

Anadolu Fütuhâtı'nda İslâmlaştırma ve Türkleştirme III

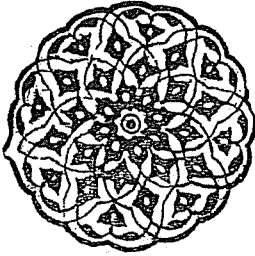
Mehmed ŞEKER

öylece bu muhaceret selinin bilhassa, Melik-Şah'ın cülüsünü müteâkip sistematik bir şekilde başladığını ve şarkdan garbe gelen bu kesif Türk kitlelerinin Süleyman-Şah'ın emriyle Orta Anadolu isteplerine yerleştirildiklerini belirten Prof. Köprülü izahatına şöyle devam ediyor: «Orta Asya'da bilhassa Seyhuu (Yakarte) yukarıdaki sahalarda Aral ve Hazar denizi aralarında yaşayan kesif Oğuz kitlelerinden bir çoğu Selçuk devletinin ilk muvaffakiyetlerinden sonra, kısmen İran'a gelip yerleşmişler, kısmen de Selçuk İmparatorluğunun Garbe doğru yayılmasıyla birleşik olarak, daha iyi hayat şartları temin edebilecek boş topraklar bulmak ümidiyle, daha garbi sahalara doğru ilerlemişlerdi. Anadolu fütuhâtının geçici bir iskân mahiyetini almasında, Orta Asya'da başlayan bu kesif ve devamlı Türk muhacereti birinci derecede âmildir. Sâmânî ve Gaznevîler'den kalan idare teşkilâtını derhal benimseyerek İran'da çabucak muntazam bir imparatorluk şeklinde canlanan büyük Selçuk imparatorluğu Hazer cenubundan akıp gelen bu muhaceret selini, İran yaylasına münhasır bırakamazdı. Oradan etrafa taşacak olan bu sel; o zaman ki, zengin İran sahasının içtimai ve iktisadi nizamını yıkabilir, yâni imparatorluğu sarsabilirdi. Tuğrul'un, Alparslan'ın ve bilhassa Süleyman'ın fütuhâtı, bu muhaceret seline muntazam bir istikamet verdi.» (1)

O) «UC» BÖLGELERİNDEKİ YERLEŞME VE FAALİYET :

Buraya kadar «muhaceret seli» nin Anadolu'ya doğru akışını gördük. Bu gelen, göçebe Türk kitlelerinin hep muhacir kalmalarına imkân yoktu. Yerleşik hayata geçmeleri gereklidi. Meselâ muhtelif devirlerde Asya'da Türk devletlerinin teşekkül ve inkişafında göçebe unsurların yer ve yurt değiştirme hususunda hâiz oldukları imkân ve ihtiyaçların temininde büyük rol oynadıkları göz önüne alınırsa, Anadolu'ya yapılan göçler sırasında da aynı yerleşme usûl ve imkânından istifade edileceği muhakkaktır. Nitekim, Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşu devirlerinde yeni fethedilmiş olan bölgelere Anavatandan bir kısım Türkmen aşiretlerinin göçürülmesi keyfiyeti bunun açık

misâlidir. Yalnız, göçebe hayatının yabancı bir memlekete insan nakil iskânı işini muvaffakiyetle başarmağa müsait unsurları ihtiva etmesinden ileri gelmemektedir. Ayrıca, cengâverlik hasletlerini yerleşik halktan daha iyi muhafaza ettiğinden şüphe olmıyan ve kabile teşkilâtı ile askeri disiplini içinde bir kuvvet olarak kıymeti pek büyük olan bu göçebe unsurların -yörük, müselleme, ellici- gibi isimler aldıklarını görüyoruz. Böylece, hüsusi bir teşkilâta tâbi askeri sınıflar halinde işgâl ve istilâ ordularını takviye eden harp adamlarını da temin ettikleri düşünülecek olursa, bu göçebe türkmenlerin ilk devirlerin fütuhât harplerinde ve düşman memleketlerinde orduların dayanak merkezlerini teşkil etmekte oynamağa muktedir oldukları rol, daha iyi anlaşılır. (2)

Ö nun için bu göçebe Türkmen kitlelerinin yerleşik hayata geçmelerinde hiç bir engel ve mahzur yoktu. Çünkü hem göçebe halde ve hem de yerleşik halde üzerlerine düşeni hakkıyla yapabileceklerdi. Bunun için göçebeliği bırakıp oturak yaşayışa geçmelerinde daha büyük faydalar temin edileceği muhakkaktı. Nitekim, Türkmenler bu ülkede göçebeliği bırakıp, oturak yaşayışa geçmeye başladılar. Bunlar, daha ziyade; köyler kurarak veya çoğu terk edilmiş eski köylerde sâkin olmak suretiyle yerleşiyorlardı. Selçuklu ordusuna dirlikli sipahi askerlerini verenler de bu yerleşenlerdir. Yerleşik hayata geçen Türkmenlere bir müddet sonra artık Türkmen denilmiyerek Türk adı veriliyordu. Göçebe yaşayışını devam ettirenlerin her zaman fazla olmasına gelince, bunun en mühim sebebi Azerbaycan-Erzan ve Orta Asya'dan bu ülkeye ardı arkası kesilmeden gelen göçlerdir. Bu durum yani devamlı göçler aynı zamanda Selçuklu devletinin Haçlı seferlerinin başlamasından sonra Anadolu'da varlığını devam ettirmesinde ve Yakın-Doğunun en kuvvetli devleti durumuna yükselmesinde pek mühim bir âmil olmuştur. (3)

Yerleşik hayata geçen bu göçebe unsurlar yani Türkmenler daha çok «uc» larda toplanıyorlardı. Uc'lar yalnız göçebe veya yarım göçebe Türkmen aşiretlerine mahsus yaylak ve kışlakları olmakla beraber, uc'larda birçok köyler, küçük kasabalar, hattâ mühim noktalar da, küçük müstahkem mevkiler de vardı. Bütün bunlardan başka, hudutların biraz gerisinde sayıca çok olmamakla beraber bazı büyükçe şehirler vardı ki, Bizanslılardan zapt edilmiş olan bu müdafaalı şehirler, uc beyliklerine merkez vazifesini görüyordu. Türk sahalarında, Müslüman-Türk köylerinden başka Hristiyan köyleri mevcut olduğu gibi, şehir halkı da İslâm ve Hristiyan karışıkta. Aynı şekilde, Bizans topraklarında da yerleşmiş Müslüman-Türk'lere tesadüf olunuyordu. (4)

A şında, Moğollar tarafından müdahale edilmeden Anadolu'ya Türkmenler'in, Selçuklu Sultanları tarafından harâretle kabul edildiğini, ülke açmak ve Bizans ile gazâ yapmak üzere Batı Anadolu'ya yerleştirildiğini biliyoruz. Bu Türkmenlerin başındaki aşiret reislerine de «uc beyi» deniyordu. (5)

Esasen, «Bizans ucunda bulunan Uc Türkmen-

leri'nin üntü Horasan'a kadar yayılmış ve onlar Rumlar'a karşı yaptıkları başarılı savaşları ile müslim ve gayr-i müslim bütün eserlerde yankılar yapmışlardır. Hattâ uc (sınır, hudud) kelimesinin anlamını bilmeyen bazı müverrihler bunu onların adı sanmışlardır». (6) Moğol istilâsı üzerine çok sayıda gelen yeni unsurlar ile kuvvetlenen Uc Türkmenleri, kendi başlarına, Selçuklu devletinin yeniden zaptedemediği, Batı-Anadolu ve Marma bölgelerini açarak buralarda yerleşmişlerdir.

Şu kadarını söylemek lâzım gelir ki; Prof. Fuad Köprülü'ye göre, Gibbons'un iddiasının tamamen aksine olarak bu asırda Anadolu ve Osmanlılar'ın yaşadıkları uc beylikleri ile diğer Türk ve Müslüman dünyası sıkı bir münasebet halinde bulunmakta idi. Bu devirde putperest Moğollara karşı İslâmlaşmakta devam eden Anadolu'da tahrikatta bulunan Altınordu Devleti ile, Suriye ve Mısır memlûkleri, velhasıl İslâm-Türk âleminin her tarafı, Anadolu ile sıkı münasebet halinde bulunmakta idi. Hudutların yalnız göçebe değil, Türk-İslâm dünyasının her tarafından gelmiş şehirli unsurları ve o meyanda «ulema, şeyh ve zanaat sahibi» her çeşit muhacir kabilelerini cezbetmiş olması bu noktai nazarı kuvvetlendirmektedir. (7)

Uc'ların umumî yönlerini araştıran ve bu gelen göçmen kitlelerinin yerleşik hayata geçmelerine bir köprü teşkil eden 'uc beylikleri'nin fütuhât hareketleri hakkında bilgi veren Mükrimin Halil Yinanç «Türkiye Tarihi -Anadolu'nun Fethi-» adlı kitabında şunları kaydediyor :

Çok münbit ve mahsûldâr olan 'uc ülkeleri' aynı zamanda büyük ticaret yollarının uğrakları idiler. İlk zamandan beri mevcut olan Şark ile Garp arasındaki karayollarının mühim bir kısmı buradan geçmekte idi. 'Uc'taki şehirler hem istihsal yapıyorlar ve hem de ticarete tavassut ediyorlardı. Bu sebepten dolayı büyük zengin şehirler ve kasabalar vücuda gelmişti. Bunlardan Suriye uc'u bir ticaret donanmasına da mâlik bulunuyor ve Doğu Akdenizdeki diğer memleketlerle de mübâdele yapıyordu. Kesif nüfus besleyen bu şehirler yalnız mücahidlerin ve murabıtların değil, aynı zamanda mutavassıtlar ve tüccarların da karargâhı olmuştu. Bundan başka uc şehirlerinin mühim bir kısmı İslâm ilim ve edebiyatı tarihinde

- (1) KÖPRÜLÜ, Prof. M. Fuad; Osmanlı Devletinin Kuruluşu, 40.
- (2) BARKAN, Ömer Lütfü; Osmanlı İmparatorluğunda bir iskân ve kolonizatör metodu olarak Sürgünler, İST. Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, ayrı basım, C.XIII Nu: 1-4, Sayfa: II
- (3) SÜMER, Prof. Dr. Faruk, OĞUZLAR (Türkmenler), 133.
- (4) KÖPRÜLÜ, Prof. M. Fuad; Osmanlı Devletinin Kuruluşu, 77.
- (5) ÖZTUNA, Yılmaz; Türkiye Tarihi, III, s.11.
- (6) SÜMER, Prof. Dr. Faruk; OĞUZLAR (Türkmenler), 134.
- (7) Barkan, Ömer Lütfü, Kolonizatör Türk Dervişleri, Vakıflar Dergisi, s. 281.

meşhur olan pek çok zatlara doğum, yetiştirme ve oturma yeri olmuştu. 'Uc'ta yetişen veyahut hariçten gelerek burada yerleşen alimlerin, muhaddislerin, mutasavvıf ve fakihlerin ve diğer muharrir ve ediblerin adlarını ve hayatlarını eski vekâyınâmelerden ve hâl tercümesi kitaplarından bulmak mümkündür. Muhtelif cins ve soylara mensup olan bu münevver zümrenin en mühim merkezleri Tarsus, Misis, Antakya, Âmid, Malatya, Mayyafârikîn, Erzen ve Kalikala idi.

Yazar eserinde uc'larda yaşayan halkın esas vazifesinin ne olduğunu ve nüfus bakımından sahip oldukları kesafeti de şöyle anlatıyor: Uc ahalisinin esas vazifesi din uğrunda muharebe olduğu için buradaki medreselerde tabiatıyla dini ilimler ve bilhassa hadis bilgisi diğerlerinden daha kuvvetli ve daha çok rağbet görüyordu. Yalnız Tarsus'ta yetişen muhaddislerin sayısı yüzden fazladır. İkinci derecede çokluk mutasavvıflarda idi. Bu mutasavvıflar içinde İbrahim Edhem el-Belhi ve Abdullah İbn Mübarek gibi müslümanların son derece hürmet ettikleri ve kıymet verdikleri müteaddit kimseler mevcuttur. Bununla beraber Şark edebiyatının iftihar edeceği simalardan Kalikala'lı Abd al-Rahim İbn Nubata ve büyük şair Misisli Abdül Abbas-al-Nâimi gibi zatlar da uc'tan yetişmişlerdir.

İrili, ufaklı 200 kadar şehir, kasaba ve kaleyi ihtiva eden uc ülkelerinin nüfusu bir kaç milyondan fazla tahmin olunabilir. Dâima muharebeye hazır 100.000'e yakın mücahid çıkaran uc halkı her vakit harp hayatı yaşarlardı. Bundan başka her taraftan zahidler ve dindarlar uc'a gelerek gaza farızasını yapmak ve fazla sevap kazanmak için cihada iştirak ederlerdi. Tövbe eden günahkârların bir kısmı da din uğrunda muharebe yaparak günahlarını affettirmek için uc'a gelirlerdi. Fakat uc'taki mücahid ve murabıtların büyük bir kısmı, bilhassa IX. asırdan itibaren Horasan ve Türkistan diyarlarından gelen gazilerde ki, bunların ekseriyetini Türkler teşkil ediyorlardı. Eski vak'anüvislerin vakâyınâmelerinde bunların hangi senelerinde geldiklerinden ve bazen de miktarlarından bahsedilmiştir.

Hariçten gelen mücahidler ile, oradaki beslenen uc ordugâhlarının mâişet ve varidat kaynaklarını şöylece sıralayabiliriz :

- 1 — Bizzat uc bölgelerinin ziraat ve sanat gelirleri,
- 2 — Ticaret gelirleri,
- 3 — Muhtelif İslâm diyarlarında uc gazileri adına yapılan vakıflar (bunlar Mekke ve Medine için yapılan vakıflar kadar önemli bir yekûn tutuyordu.)
- 4 — Muhtelif zenginlerin bağışları ve zekâtları,
- 5 — İslâm hükümdarlarının ve bilhassa halifenin yardımları... Bu sayede uc'larda yüz bine yakın mücehhez, donatılmış bir mücahid ordusunun bütün ihtiyaçları temin olunabiliyordu. (8)

Bu uc'lara Moğol istilâsından kaçıp Anadolu'ya sığınan Türkmenlerin geldiklerini ve Selçuk-İlhanî devletinin tazyiki ile bu uc bölgelerinde yığıldıklarını kaynaklar kaydetmektedirler. Bu Türkmenlerin ekserisi yukarıda da belirtildiği gibi Bizans toprakların-

da fetihlere çıkan, gazadan gazaya koşan gurublar olduğunu biliyoruz.

Uc bölgelerinde; muhtelif kıymette tımarlara ayrılan arazinin az varidatlı tımarları, İslâm an'anesine göre GÂZÎ veya Türk gegeleneğine göre Alp ünvanını taşıyan uc askerlerine veriliyordu. Hatta bu, irsi mahiyette olup oğullarına da intikâl ediyordu. Buralarda zirâat hayatına geçmiş Türklerle, Türk-İslâm âleminin çeşitli bölgelerinden mâişet vasıtası aramağa gelen Türkler ve serseriler vardı. Bu arada Bizans'ın bozuk ve zalim idaresinden bıkan Bizans'a tâbi halk ise, az bir vergi mukabilinde kendilerinin can ve mal emniyetini temin edecek Türk beyliklerinin idaresine girmeyi tercih ediyorlardı. Hakikaten uc beylikleri, yavaş yavaş çapullarla yaşayan bir aşuret hâlinde çıkarak kendilerine tabi' olan halkın menfaatlerini koruyan muntazam siyasi teşekküller hâlinde inkişaf etmeye başlamışlardır.

Ayrıca, İran, Mısır ve Kırım gibi İslâmî merkezlerden Batı Anadolu'ya gelen medreselilerle, orta ve şarkî Anadolu'dan gelen Selçuk ve İlhanî bürokrasisi mensupları, bu uc beyliklerinde yavaş yavaş bir idare makinesi kurmakta, kültür müesseseleri vücuda getirmekteydiler. Uc'lar ilerledikçe, onun arkasında şehir ve köy hayatı inkişaf etmekte, nüfus kesafeti artmakta, iktisadî faaliyet te kuvvetlenmekte idi. (9)

Böylece de İslâmlaşma ve Türkleşme hareketine zemin hazırlıyorlardı. Çünkü bu insanlar gittikleri yerlerde, yerleştikleri bölgelerde, tabiatıyla yerli halkla temas edecekler ve çeşitli ihtiyaçlarını da birbirlerinden temin etme yoluna gideceklerdi. Çeşitli zarûretlerden doğacak olan bu münasebetlerde yalnız ihtiyaçlarını gidermeyecekler, aynı zamanda karışıklıklı bilgi, görgü, âdet, an'ane ve değişik yaşayış gibi mânevî ve kültürel alışveriş yapacakları da muhakkaktı. Zaten böyle bir kaynaşma, toplu yaşayışın icabı olarak kendiliğinden vücuda gelecek ve köklü bir kültüre, şahsiyetli bir medeniyete sahip olanlar diğerlerini rahatlıkla kendi aralarında eritebileceklerdi. Nitekim, Anadolu'da da yukarıdan beri anlattığımız ortam içinde hem yerli halkın ve hem de yeni unsurların İslâmlaşma ve Türkleşme faaliyetini hızlandırdıklarını görüyoruz. Bundan da anlaşılıyor ki, bu kültür alış verişinden yerli halk değil, sonradan gelen Müslüman-Türk kitleleri kazançlı çıkmışlar ve yerlileri rahatça kendi ruh potalarında eritmeye muvafak olmuşlardır.

D) ŞEHİR VE KÖYLERDE İSLAMLAŞTIRMA FAALİYETİ

Uc'ların muhtelif köy, kasaba ve şehirlerden teşekkül ettiğini görmüştük. Bu köy, kasaba ve şehirlerin bilindiği gibi muhaceret seline yatak olmaları ve tarihi realiteyi öğrenme bakımından

(8) YINANÇ-Mükrimin Halil; Türkiye Tarihi-Selçuklular Devri-İst., 1944, s. 26-7

(9) KÖPRÜLÜ, Prof. M. Fuad; Osmanlı Devletinin Kuruluşu, s. 78.

ehemmiyetinin büyük olduğunu söylemek yerinde olur. Esasen bizim mevzuumuz bakımından da küçüm-senmiyecek bir rolü olan bu bölgeleri oldukça dikkatle ele almak gereklidir. Çünkü, asıl İslâmlaştırma ve Türkleştirme faaliyetinin cereyan ettiği yerler buradur. Yani köy, kasaba ve şehirlerdir. Zira yerleşik hayata geçenler buralarda toplanmışlardır. Onun için mevcut kaynaklardan -yeterli olmamakla beraber- bu şehir ve köylerin İslâmlaştırma ve Türkleştirmedeki fonksiyon ve tezahürlerini şöylece tesbit ediyoruz:

Gerek Moğollar'dan evvel, gerek Momol istilâsında veya onların hakimiyetinde Anadoluya doğru göçler, devamlı olduğundan bilhassa, Moğolların zuhuru ile Anadolu'da nüfus keşafeti büyük bir nisbette arttı. İstilâya uğrayan sahalardaki göçebe kabilelerden başka, mâlik oldukları menkûl servetleri sayesinde hicrete muktedir olabilen az çok müreffeh bir takım köylü halk, zengin tâcirler, fikir ve sanat adamları, derviş zümreleri büyük bir nisbette Anadolu'ya gelip yerleşiyorlardı. Böylece, Moğolların zuhûrundan sonra ve Moğol hakimiyeti devrinde, şark sahalardan gelen Müslüman-Türk halk arasında esasen eskiden beri şehir hayatı sürmüş olanlar, Anadolu şehirlerine yerleştiler. Sâmî ve İrani unsurlara mensup müslümanlar, Türk ekseriyeti arasında çabuk türkleşiyorlardı. Muhtelif dinlere mensup olanlar, ayrı mahallelerde oturuyorlardı. Mamafih, şehir hayatı, İslâmlarla gayr-i müslim unsurları kültür bakımından birbirine çok yaklaştırıyor, aradaki farkları azaltıyor. (10)

Bu şehirlere yerleşen halkın ekseriyetini Türklerin teşkil etmelerini temin hususu dikkate şayan bir harekettir. Bu durumu, Türkiye'nin İktisadî vaziyetini tarihî gelişmeye göre inceleyen Mustafa Akdağ şöyle tesbit etmektedir :

Selçukî siyasi hayatının şehirler dışında tekâmül etmesi ve Anadolu şehirlerinin de iktisadî gelişmelerini siyasi müesseselerden yardım görmeden tahakkuk ettirmeleri, siyasi teşkilâtın şehir sosyetelerini kendisine destek yapmasına mâni olduğu gibi, devlete karşı şehirler halkının yüklenecekleri mükellefiyetlerin ölçüsünü de azalttı. Bu suretle şehirler ahalişi devlet mükellefiyetlerine karşı bir nevi imtiyazlı durum kazandılar. Bu Anadolu'nun Türkler tarafından fethi sistemi ile alakalıdır. Bildiğimize göre, Oğuz kitleleri başlarındaki serdarları ile buraları istilâ ettikleri zaman, şehirlerin yalnız kalelerini sembolik olarak zapt ediyorlardı. Bunların esas kuvvetlerini teşkil eden Türkmenlerin hayat tarzları icabı, tesirleri daha çok yaylalarda ve köylerde görülüyordu. Şehirleri asıl zapt edenler, ne askeri kuvvetler ve ne de siyasi teşkilât değil, manevî fatihlerdir. Eski normal nüfuslarından çok kaybetmiş ve oldukça harap bir halde kalmış bulunan Anadolu şehirlerini, fetihler esnasında, en çok serbest insanlar dolduruyorlardı. Bunlar, şarkın Anadolu'nun benzeri yerleşik hayatından herhangi bir suretle kopup gelen ve göçebe «Selçukî ordu hayatı» ile ilgisi olmayan kimselerdi. Hele medreseler ve tekke-ler bütün eski kasaba ve şehirleri sür'atle birer Türk hars merkezi haline getirmekteydiler.

Ayrıca, öyle sanıyoruz ki, ilk zamanlarda, devlet de, şehirlere yerleşen Türk halkın kuvvetlenmesini ve Hristiyan halka karşı üstünlük sağlamasını temin için, buralara gelen insanların hükümete karşı olan bir çok mükellefiyetlerini affetmiş, veyahut bunları bazı vergilerden muaf tutmuş idi. Şehirleri ve kasabalara pek karakteristik birer Türk çehresi vermelerinde geçen zaman şaşılacak derecede kısa olan Orta Çağ Anadolu Türk şehir topluluklarının sonradan Osmanlılar zamanında da devam eden, gayet az vergiye tâbi olmak gibi imtiyazlı durumları ve Selçukî devrindeki şehir muhtariyetleri, herhalde, bu şekilde teşekkül etmiş olması lâzım gelir. (11)

Bu şehir ve köylere komşu olan Bizans şehir ve köyleri ile karşılıklı yakınlıklar tesis edilmişti. Bu münasebetler önceleri iktisadî iken sonraları siyasi ve bilhassa içtimai sahalara inhisar etmişti. Bu sahada ekonomik yakınlıklarla başlayan Bizans unsurları ile Türkler'in yaklaşmasına dikkati çekmek isteriz. Zira, bu devirde Bizans'ın iktisadî vaziyeti ve halkın durumu ile Müslüman-Türkler'in buldukları bölgelerin mukayesesini görececek olursak bu iki unsur arasında meydana gelen yaklaşma ve kaynaşmayı daha iyice anlamış oluruz.

Siyasî hudutları daralan Bizans İmparatorluğu müthiş bir iktisadî darlık içindeydi. Bilhassa, Anadolu tarafından toprak kaybeden ve XIII. asrın sonlarına kadar devam eden Şarkî Akdeniz ticaretinden faydalanamama Bizans'ı bu hale sürüklemişti. Şurası muhakkak ki, Selçuk - Bizans hudut bölgelerinde bulunan Türklerle Rumların münasebetlerine bakarak, Bizans'ın kaydettiğimiz ekonomik göküntüsünün tesiriyle, Marmara etrafındaki sanayici rum şehirleri merkez olmak üzere, yaylacı Türklerle, rum ahali arasında «marmara iktisadî ünitesi» diyebileceğimiz bir birliğin kendiliğinden doğmakta ve teşekkül etmekte olduğunu görmemek mümkün değildir. İzmir, Bilecik, İznik, Bursa, Alaşehir vesair kalabalık ve ma'mur Bizans şehirlerinde oturan halkın refahları tamamıyla, kalabalık Türk yayla halkıyla devam eden alış verişlerine bağlı bulunması dolayısıyla, Marmara iktisadî birliğinin üzerine Türk siyasi hâkimiyetinin oturması o kadar zarurî ve tabiiydi ki, ne Selçuklu ve beylikler devirlerinin hükümete sızlıkları ve ne de Bizans'ın bu sahalarda Türklerden kurtarmak için giriştiği teşebbüsler bu tarihi tekâmülü bir türlü durdurmamıştır. Gerek Ege ve gerek Marmara çevrelerinde Türkler'e dayanmayan herhangi başka bir siyasi hâkimin artık zoraki ve sun'î olacağı açıkça kendini göstermekteydi. Rumlara yabancı olan bir takım politikacılar tarafından entrikalarla idare olu-

(10) KÖPRÜLÜ, M. Fuad; Osmanlı Devletinin Kuruluşu, sayfa, 42, 57-58.

(11) AKDAĞ, Mustafa; Osmanlı Devletinin Kuruluş ve ve İnkişafında Türkiye'nin iktisadî vaziyeti. Belleten, XIV. Sayı: 55'den ayrı basım, ANK. 1950, s. 324.

nan Bizans hükümeti de halkı İstanbul'a karşı duyduğu siyasî alâkadan uzaklaştırıyordu. Halbuki Selçuklu hükümeti dahi siyasî buhranlar içinde olmakla beraber müsait iktisadî şartlar ve sağlam içtimaî teşkilât sayesinde, ferde sağlanan emniyet ve huzur, hele hıristiyanlar hakkında hiç bir taassup gösterilmemesi rumları Türk'lerin siyasî hâkimiyetine daha çok ısındırmakta idi. Bütün bu çevrelerde bulunan şehirler, hangi tarafından arazisinde olurlarsa olsunlar, Türklerle rumların birbirleriyle alış veriş ettikleri birer pazar halinde idiler. Halk arasında da karşılıklı davetler oluyor, iki tarafın kadınları bile birbirlerine serbestçe gidip geliyorlardı. Hülâsa, Marmara'nın şarkında doğan bu iktisadî birlik Türklerle rumları yaşayış ve gelenekleri bakımlarından da birbirlerine alıştırmakta (12) ve böylece de Anadolu'nun batısına varıncaya kadar her yerinde bir İslâmlaşırma ve Türkleşirme politikası kendiliğinden yürüyordu.

Hıristiyan gruplar farkına varmadan bu faaliyeti şiddetle benimseyip, arzu eder duruma gelmişlerdi. Hatta, Marmara'nın rum halkı ve Türk müşterileriyle teşkil ettikleri iktisadî birliğe o kadar bağlı bulunuyorlardı ki, daha Selçuklu sultanları devrinde bile bazı rum şehirleri fethedilmeye lüzum kalmadan bu sultanların siyasî hâkimiyetine, kendi arzularıyla giriyorlardı. (13)

Aynı zamanda Hıristiyanlar ile Müslüman unsurlar, karşılıklı iki muhasım sıfatıyla Türk-Bizans hudutları üzerinde yaşadıkları halde bile, aralarında aslâ derin bir husumet mevcut değildi. Bizans müverrihleri, daha XII. asrın ortasından evvel, o zaman bir hudud mıntıkası olan Beyşehir gölü üstündeki adacıklarda oturan Rumlar'ın, Türkler'le sıkı münasebetleri sebebiyle Türk âdet ve itiyadlarını kabul ettiklerini, hatta onlarla dostâne münasebetlere girerek Bizans İmparatorunun emirlerine ehemmiyet vermediklerini kaydediyorlar. (14)

Meseleyi daha da ileriye götürmek mümkündür. Zira, bu din, dil ve ırk bakımından birbirine tamamen yabancı olan unsurlar arasında teşekkül eden kültür birliği bu cemaatleri âdeta birbirine kaynaştırmıştır. Meselâ, Mevlâna öldüğü zaman Konya'nın yalnız İslâmlar'ı değil, Hıristiyan ve Yahudileri de cenaze merasimine iştirak etmişlerdi. Kökleri hıristiyanlıktan evvelki devirlere çıkan bir çok mahalli âdetler, mahalli inanışlar, o mahal halkı arasında müslüman veya hıristiyan olsunlar -islâma aykırı olmamak şartıyla- yaşıyordu. Anadolu'nun Türklerle beraber yaşayan Rum ve Ermeni halkı Türkçeyi öğrenmişlerdi. Türkler arasında da bu ikî dili; bilhassa Rumca'yı bilenler az değildi. Türkler'in Rum ve Ermeni kadınları ile izdivacı da bu hususta müessir oluyordu. (15)

Yerleşme hususunda şehirlere daha fazla önem verildiği muhakkaktı. Aşağıda da belirteceğimiz gibi harab olmuş, çökmüş bir şehrin mamure bir hale getirilmesi, yerleşmeyi ve sahip olmayı düşünen bir topluluk için şâyân-ı dikkat bir harekettir. Zira,

Bolu, Ankara ve Konya istikametlerinden gelen yolların kavşak noktalarında bulunan Marmara'nın şark çevresindeki mamur Bizans şehirleri, arkası arkasına, Türklere geçtikçe fiilen «harbî» sayılan Hıristiyanların kiminin kaçması, çarpışmada ölmesi ve kiminin esir edilip malının müsadere edilmesi dolayısıyla, şehirlerde hayli boşluklar meydana geliyordu. Fakat bahsettiğimiz iktisadî sıkıntıdan dolayı, Anadolu şehirlerinden pek çok halk buralara gelerek hükümetin verdiği evlere yerleşmekte idiler. Böylece, zaptolunan şehirler ve kasabalar pek kısa bir zamanda içeriden de manevî fetihler yolu ile bir Türk şehri haline geliyorlardı. Hemen arkasından da medreseler, câmiler, tekke ve dergâhlar kuruluyordu. (16)

Bilhassa, Selçuk sultanları devletlerinin menfaatleri kadar, mizaçları ve inanışları icabı olarak da Sünniliği İslâm dünyasına hâkim kıldılar. Bu münasebetle, halifeliliğin Moğollar tarafından kaldırılmasına kadar, maddî sultasını korumak gartıyla, bazı halifelerin menfi hareketlerine rağmen, onların mânevî nüfuzlarına saygı gösterdiler ve bütün müslümanları İslâm ideolojisine bağlamayı ihmal etmediler. Hatta bunu gaye edindiler. Bundan başka onlar İslâmiyeti kemiren hastalıkların yalnız silâh kuvvetiyle tedâvi olunamayacağını pek iyi kavradıklarından İslâm medeniyetini ilmi ve medenî müesseseleri ile ve sünnîlik doktrini, esasları üzerinde yeniden kurarak kendi hâkimiyetlerinin temellerini de sağlamlaştırdılar. Câmî, Medrese, zaviyelerin kurulması ve kökleşmesi için sarfedilen gayretlerle, kılıç tutan askerî kuvvetler yanında, zamanın, ihmâli caiz olmıyan ilim ve tasavvuf gaye etrafında toplamaya muvaffak oldular. (17)

Meselâ, imar işlerine çok ehemmiyet veren I. Alâeddin Keykubad; Konya, Sivas, Amasya, Anamur vesaire gibi büyük şehirleri koyu İslâm şehirleri haline sokmuş, buralarda camiler, tekkeler, medreseler, çarşar bina ettirmiştir. (18) Aynı zamanda Selçuk Anadolu'su, mânevî kültür bakımından da, oldukça yüksek dereceye erişmiştir. Çocuklara okuma yazma öğretmek maksadıyla her mescid yanında tesis edilen ilk mekteplerden başka, her tarafta medreseler inşa edilmişti. Bilhassa Moğol istilâsı üzerine şark sahalarından bir çok âlim, şâir ve mutasavvıfların Anadolu'ya gelip yurt tutmaları, buradaki fikrî faaliyetleri çoğaltmış, Selçuk medreselerine de devrinde haklı bir şöret kazandırmıştı. (18)

Yukarıda belirttiğimiz gibi, Selçuk fîtuhatı Anadolu'da muhtelif etnik menşelerden gelme, gayri-

(12-13) AKDAĞ, Mustafa; Aynı Eser, BELLE-TEN XIII., Sayı: 51, s. 499-500.

(14)-(15) KÖPRÜLÜ, M. Fuad, Aynı Eser, s. 79-58

(16) AKDAĞ, Mustafa; T. İk. Vaziyeti, 504-505.

vuf erbabından müteşekkil irfan ordusunu da müştâfâ

(17) TURAN, Prof. Osman; Türkler ve İslâmiyet, 472.

(18) TOGAN, Prof. Zeki Velidi, Umumi Türk Tarihi-ne Giriş, I, İST., 1946, s. 196.

müslim ve kısmen köylü, kısmen de şehirli bir halk buldu. Gerçi harp ve anarşi yılları, bu iki zümreyi de hırpalamış, müdâfaasız köy halkını kalelere, muhafaza edilen şehirlere veya yakın sahalara kaçırmıştı. Gerçi Türk hükümdarları harp ve anarşi devirleri geçtikten sonra, devletin menfaatleri iktizasından olarak müslüman olmayan çiftçileri himaye ediyorlardı. Fakat her ne olursa olsun, köylü nüfusu mühimsenecek nisbette azalmıştı. İşte Anadolu Türk devletleri buna çare bulabilmek ve hem de gelen göçebe Türkmen kitlelerinin yapabilecekleri zararlara mâni olmak için ilk akınlardan itibaren yeni yeni köyler tesis ve teşkil etmek için çalıştılar. Çünkü, Anadolu'ya gelen Türkler arasında Orta Asya'da çok eski zamanlardan beri köy hayatına, hatta şehir hayatına geçmiş her çeşit halk mevcuddu. Binaenaleyh bunlar, yeni geldikleri yerlerde de aynı hayat şartlarını devam ettiriyorlardı. Köylüler, derhal köyler kurarak ziraat istihsâle başlıyorlar, şehirli de şehirlere yerleşiyorlardı. Selçukîler'le akrabalıkları olan Türkistan hâkları sülâlesine mensup bazı prenslerin maiyetlerinde, Batı Türkistan'ın şehirli ve köylü unsurlarından mürekkep kuvvetlerle Anadolu'ya geldikleri tarihi kaynaklardan anlaşıldığı gibi, toponomi tetkikatı da bunu az çok göstermektedir.

Ş u kadarını söylemek isteriz ki; Anadolu'ya gelen Türk kitleleri, iskân edildikleri yerlerde kendi isimleri ile köyler teşkil etmişler, evvelce yaşadıkları yerlerdeki bir takım köy, dağ, nehir adlarını geldikleri sahalara da getirmişlerdir. (19) Meselâ; Seyhun çevresinden Batı Anadolu'ya hatta Rumeli'ye kadar Oğuzlar'ın muhâceret yolları üzerinde aynı dağ, nehir, kasaba isimlerine bir kaç yerde tesadüf olunur. Bir misal olmak üzere, «Yesi» havâlisindeki «Karaçokdağ-Karacadağ» ismine Azerbaycan'da, Diyarbakır taraflarında, Ankara civarında rastlandığını söyleyebiliriz. (20)

Gerek Hıristiyanların ve gerekse Türklerden başka diğer İslâm unsurlarına mensup halkın Anadolu'ya gelip köyler kurdukları veya şehirlere yerleştikleri söylenebilir. Fakat, bunlar Türk ekseriyeti arasında ve Türk hakimiyeti altında yavaş yavaş erimişler ve Türkleşmişlerdir. «Batı Türkistan'dan Türk köylü sınıfı, İran'a olduğu gibi Anadolu'ya da eski ziraat kültürlerinden bir takım şeyler getirmişlerdi. Oralardaki bazı köy ve kasaba isimlerinin Anadolu'ya getirilmiş ve aynı adlarla yeni yeni köylerin kurulmuş olması oldukça mânidar bir hâdisedir. Hem Anadolu insanı İslâmlaşmış, hem de Anadolu toprağı Türkleşmiştir. Bu tarihi bir vâkıdır.

E sasen, göçebe olan bir takım aşiretler de XII. nci asırdan başlayarak zamanımıza kadar yavaş yavaş ve parça parça iskân edilerek köy hayatına geçirilmiştir. Bugün de yarı göçebe aşiretlere seyrek de olsa rastlanmaktadır. Anadolu'nun yaylaklarında bir yerden, diğer bir bölgeye göç ederek yaşayan ve yörük adı verilen unsurların zamanla yerleşik hayata geçmeleri mukadderdir. Çünkü halen köylere ve şehirlere zaman zaman inerek çeşitli ihtiyaçlarını te-

min ettiklerini biliyoruz. Bu münasebetle zamanla onların da köylere ve şehirlere yerleşmeleri bir mecbûriyet olacaktır.

İşte, buraya kadar yazdıklarımızda, köy ve şehirlere yerleşen Müslüman-Türk unsurlarının, buldukları muhiti yavaş yavaş tesirleri altına aldıkları görülmektedir. Her geçen gün o şehir ve köyde ekseriyeti temin ederek, kendi İslâmî-Türk kültürünü benimsettirmek yolundaki gayretlerinin semeresini gören bu unsurlar, yerleştikleri yerleri birer İslâm beldesi haline getirmişlerdir. Yaptıkları camileri, medreseleri, tekke ve zaviyeleri faaliyete geçirdikten sonra, buralara devam edenlerin sayısı gün geçtikçe kabarmış ve artmıştır. Bilhassa yetiştirilen nesil, İslâmlaştırma siyasetinin muvaffak olduğuna en güzel misal teşkil eder. Böylece de sistemli bir İslâmlaştırma ve Türkleştirme hareketi ile de Anadolu baştan başa İSLÂMLAŞTIRMA ve TÜRKLEŞTİRME hareketine zemin olmuştur.

(19) KÖPRÜLÜ, Prof. M. Fuad, Aynı Eser, s. 50-51, 40.

(20) Köprülüzade, M. Fuad; Anadolu'da İslâmiyet, Dar'ül-Fünun Ed. Fak. Mec. II. İST., 1922, sayı: 4, s. 289.

İSLÂM MEDENİYETİ

**İnananlara, soranlara, arayanlara
Selâmet yolunda, Hak uğruna kurbanlara
Lâf-ı güzâftan geçip İslâm'a koşanlara
Açık açık geliyor İSLÂM MEDENİYETİ**

**Mimsiz medeniyete kul köle olanlara
Modaya, dansa, kadehe, sekse tapanlara,
Edep, haya, ar ve nâmûsu pazarlara
Dökenlere geliyor İSLÂM MEDENİYETİ.**

**Esrarkeşe, ayyaşa, vurguncuya, soysuza,
Namusunu kıskanmayan o ruhsuz deyyûsa,
İffet de neyimiş, deyen aşâğılık ursuza,
Yol çizerek geliyor İSLÂM MEDENİYETİ.**

**Emekleme artık, davran Allah'ın aşkına
Tarihe şeref destanını yazma aşkına,
İlâhî ses geliyor İSLÂM MEDENİYETİ.**

HALİL KARAKÜÇÜK